

Gyermekrajzok az első világháborúról

„Gyermekvilágháború” : 1914–1918 rajzokban / szerk. Bogdán Melinda. – Eger : Esterházy Károly Egyetem Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2017. – 94 p.

Ebben az esztendőben fejeződnek be az első világháború kitörésének századik évfordulója alkalmából 2014-ben kezdődő és az 1918-as fegyverszünet centenáriumával záruló megemlékezések. A régi világ képét radikálisan átrajzoló, mérhetetlen pusztulással járó és évekig tartó szinte felfoghatatlan szenvedéssel, illetve annak lényegében napjainkig tartó hatásával (gondoljunk csak a Magyarországot megcsonkító trianoni diktátumra) a centenáriumi időszakban számtalan könyv, tanulmány, kiállítás, emlékezés, program foglalkozott, utóbbiak különféle intézményekben, köztük könyvtárakban is zajlottak.

A centenáriumi rendezvényekből kivette részét az új szervezeti formában működő *Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum* is. Az OPKM különleges és roppant tanulságos, ugyanakkor megrázó bemutatóval gazdagította a több évre elhúzódó megemlékezések sorát. Az első világháború alatt keletkezett gyermekrajzokból készített kiállítást 2016-ban Budapesten az V. kerületi *Széphárom Közösségi Térben*, illetve a következő évben kibővítve Egerben a *Kepes Intézetben* is bemutatta az intézmény az anyagot. Az egeri kiállításhoz készült a most ismertető imponáló kötet, amely néhány tanulmányt és a kiállított rajzok katalógusát tartalmazza. Az elegáns tipográfiájú (*Bieder Anikó* és *Gelsei Balázs* tervezése) és tartalmában is nívós kötet nem véletlenül nyerte el 2018-ban a *Fitz József-könyvdíjat* és vehette át a keszthelyi vándorgyűlésen a kötet szerkesztője és a kiállítás kurátora, *Bogdán Melinda* a megérdemelt elismerést.

Az első világháború totális háború volt abban az értelemben, hogy nemcsak a harcoló alakulatok küzdöttek a csatatereken, hanem a hátszázagra is addig ismeretlen megpróbáltatások neheztedek. A háború realitása átfogta az élet minden területét, egyszerűen nem lehetett elmenekülni előle. És ami különösen szomorú – bár persze szinte elhanyagolhatónak tűnik a második világháború gyermekáldozataihoz képest – a gyermekek mindennapjait is áthatotta a háború. Szinte nem volt olyan kisgyermek vagy nagyobb kamasz, iskolás fiú vagy lány, akinek közeli hozzátartozója ne vett volna részt katonaként a harcokban, így a hozzátartozók, ismerősök sebesülése, rokkantsága, netán hősi halála a gyermekek világának szerves része lett. A gyermeki tudat megpróbálta valamilyen formában értelmezni a tragikus történéseket, a mindennapok megpróbáltatásait, nélkülözéseit, gyászát és az értelmezésnek sokan kifejezést is próbáltak adni. Nem szavakkal, nem szóban vagy írásban, hanem a gyermeki önkifejezés klasszikus formájával, rajzokkal.

A háború hatását tükröző gyermekrajzok iránt már az egykorú kortárs szakemberek – pszichológusok, pedagógusok – komoly érdeklődéssel fordultak, azokat elsőrendű forrásanyagként tekintették a gyermeki mentalitás jobb, pontosabb megismeréséhez, de egyfajta kulcsot is lát-

tak bennük ahhoz, hogy világosabban megérthetővé váljon a háborús pszichózis. Nagy László, a magyar gyermeklélektan kiemelkedő személyisége 1916-ban írta: „A gyermeki lélek azon szellemi tényezőket, amelyek a háborúban szerepelnek, felfogja, visszavezeti azokat egyszerű, ősi formáira, azon elemi tényezőkre, amelyek a háború eseményeiben valósággal már igen szövevényes működést fejtenek ki. A gyermekek feleletein keresztül világosabban látjuk e legnagyobb emberi küzdelmet mozgató nagy erőket, hatalmas rugókat.”

A hadviselő államokban sorra rendeztek kiállításokat a háborús gyermekrajzokból. Ezek a kiállítások részben a háborús propaganda és a mozgósítás ügyét is szolgálták, azt sugallva, hogy az egész nemzet, a felnőtt férfiak a harctéren, az otthon aggódó, a munkahelyeken a férfiakat pótolni próbáló és a család mindennapi betevőjéért küzdő asszonyok és a legkisebbek, a gyerekek is, kiveszik részüket a küzdelemből. A háborús gyermekrajzokból Magyarországon több kiállítást rendeztek, így Budapesten, Esztergomban és Kolozsvárott is sor került a rajzok nyilvános bemutatására. A háború egyébként megjelent az iskolákban is, megszületett a „háborús pedagógia”, az Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum Gyulai Ágost szerkesztésében *A háború és az iskola* címmel kötetet adott ki, amelyben megkísérelték az egyes tárgyak oktatásán keresztül is a háborúhoz igazítani a tananyagot. Ezek az elképzelések a rajztanításban is megfigyelhetők voltak, Dienes Károly rajztanár expressis verbis kijelentette 1915-ben, hogy „A magyar vitézségről, harci dicsőségről ma föltétlenül meg kell emlékezni az iskolában is”. Az elkészült gyermekrajzok tehát bizonyos értelemben irányítottak voltak, mint a háborús pedagógia egyik területének elvárt alaphangja a háború hősiességének dicsőítése, heroikus oldalának kiemelése volt. A gyermeki tudat szükségszerűen militarizálódott, a jeleniség ellen egyébként a kortársak egy része felemelte szavát. Kemény Ferenc tanár, a Magyar Pedagógiai Társaság tagja 1916-ban írta: „Megengedjük, hogy a gyermekek háborús dolgozatai, rajzai, egyéb munkái 'kedves', érdekes dolgok: maga a háború azonban nem az, és így a vele való tervszerű és állandó foglalkoztatás sem lehet magasabb értelemben vett pedagógiai eljárás.” 1915-től láthatta a szélesebb közönség az iskolákban készült háborús gyermekrajzokat, az Iparművészeti Múzeumban a fővárosi elemi iskolák tanulóinak alkotásai szerepeltek, de a belvárosi Pappnövelde utcai iskolában is több tanintézet tanulóinak rajzait láthatták az érdeklődők, valamint az angalföl-

di Tatai utcai iskola is kiállította diákjainak alkotásait. Vidéken Esztergomban az ottani Főreáliskolában nyílt bemutató, Kolozsvárott pedig az Iparművészeti Múzeum anyagát állították ki.

Az OPKM által rendezett mostani gyermekrajz kiállítás nem a száz évvel korábbi megismétlése volt. Azok anyaga lényegében elkallódott, elpusztult. A most bemutatott rajzok egy része, kb. 30%-a az OPKM saját gyűjteményéből származik, amely magában foglalja egy antikváriumtól nemrég megvásárolt kollekciónak darabjait is; felhasználták az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtárában található és az egykori breznóbányai állami polgári fiúiskolában készült rajzokat, illetve két magángyűjteményből is láthatók kiállított darabok. Az utóbbiak különlegessége, hogy a két kiállító kislányból később művész lett, Petrich Kató (1908–1987) elvégezte a Képzőművészeti Főiskolát és művészdiplomája mellé rajztanári képesítést is szerzett. Az 1930-as években szépen induló művészi karrierjét megakasztotta a háború, 1945 után rajztanár volt és tankönyvillusztrátorként működött. A másik kislány, Kőszegi Bella tragikusan rövid ideig élt, 1905-ben született és 1931-ben Haiti szigetén – ahova férjével, Marcel Hérard orvossal költözött – gyermekét várva súlyosan megbetegedett és meghalt. Kőszegi Bella az 1920-as évek második felétől elismert és kedvelt gyermekkönyv illusztrátor lett, főleg a Singer és Wolfner kiadó foglalkoztatta. Több száz rajza jelent meg a népszerű gyermeklap, *Az Én Újságom* hasábjain, és számos önálló kötete is napvilágot látott. Néhány munkája a közelmúltban új kiadásban is megjelent, így a *Kőszegi Bella Képes mesekönyve* című 2014-ben, a *V. Móra Panka* által írt *Mese, mese, mátká ...* 2013-ban, a *Pósa Lajos-féle Arany ABC* 2011-ben, és *Móra Ferenc: Hol volt, hol nem volt* című mesekönyve szintén az ő illusztrációival látott napvilágot, ez a kötet 2001-ben jelent meg újra.

A kötetben három tanulmány és a kiállított tárgyak jegyzéke kapott helyet. Bogdán Melinda írása *Háború a rajzlapon* címmel látott napvilágot, és összefoglalja a háborús gyermekrajz kiállításokat, illetve értőn elemzi a kiállított rajzokat. A bemutatott alkotások többnyire tanári instrukciók alapján készültek, ugyanakkor számos esetben megfigyelhető bennük a gyermeki fantázia megannyi vonása, és sokszor megállapítható, hogy a rajzoknak volt valamilyen előképe. Ezek az előképek lehetnek képeslapok, de sokszor a képes újságok fényképeinek hatásai is felfedezhetők a rajzokban. A korszak a tömegmédiá elterjedésének időszaka volt, és szük-

ségszerűen eljutottak a gyerekek kezébe az újságok, különféle képes hetilapok. Nyilván hatott a rajzokra a harctereket megjártak elbeszélése is. A pedagógiai illetékesek egyébként igyekeztek „megvédeni” a gyerekeket a harctéri beszámolók „káros” hatásaitól, vagyis a nyers igazságtól. Néhány egészen kivételes esetben személyes élmény is áthatotta az alkotásokat, volt rá – igaz, érthető okokból nagyon ritka – példa, hogy gyermek, *Hadfy Imre* altábornagy *Marianne* nevű kislánya eljutott a harcmezőre, és személyes élményei alapján készített fényképes beszámolót a *Jó Pajtás* irigykedő kis olvasóinak. Nem lehet tudni, milyen szervezés, engedélyezés előzte meg Marianne harctéri látogatását, de ebben nyilván szerepe volt az igencsak magas rangú apának is.

A második tanulmány a „*Petrich Kató csinálta*”. Az írás szerzője az egykori gyermekművész, későbbi professzionális alkotó és rajztanár fia, a történész *Petneki Áron*, aki – húgával együtt – a hagyaték gondozója is. *Petrich Kató* boldog és kiegyensúlyozott gyermek volt, akinek életébe azért beleszólt a háború, egyik nagybátyja sebesülése, másik, anyai ágról való, távoli nagybátyja hősi halála hozta közel a harcterek világát a kis Katóhoz. Egészen meglepő, hogy milyen tematikák tűnnek fel a kislány rajzaiban: 1918-ban *Trockijról* készített karikatúrát, rajzban reagált a mindennapok ellátási nehézségeire. Az 1916-os erdélyi román betörésre Kató nem rajzban, hanem versikében reagált: „*Erdélyről/ A Magyarországnak/ Erdély városába/ Betört a Románok/ Ezeregy csapása/ De Magyarok karját/ Meg védte az Isten/ Úgy kiverűk*

őket, hogy porja”. *Petrich Kató* személyében egy tehetséges és szimpatikus gyermekművészt ismerhetünk meg, akinek érdemes lenne kiadni naplóját. Néhány rövid részlet jelent meg az írásból *Szécsi Noémi és Géra Eleonóra A modern budapesti úrinő 1914–1939* címmel 2017-ben napvilágot látott munkájában. A részletekből egy minden iránt érdeklődő fiatal lány portréja rajzolódik ki, és fontos forrást jelenthet az 1920-as évek középosztálybeli, fiatal értelmiségiek gondolkodásmódjának és mindennapjainak megismeréséhez.

A harmadik tanulmány *Köszegi Bella* életútját mutatja be. Szerzője szintén családtag, unokaöccse, *Günther Schreiber*. *Bella* néhány évvel idősebb volt *Katónál*, így – ha szabad ezt a kifejezést használni – érettebb, kiforrottabb rajzkészséggel rendelkezett. A háború az ő rajzaiban már tragikusabb árnyalatokkal jelenik meg. Jól példázza ezt az 1916-ban készített *Akasztság* című rajz, amelyen királyi család zenészó mellett nézi a kivégzések különféle nemeit. *Bella* rajzain megjelenik a katona búcsúja családjától, a sebesültszállítás, a hadikórház és a hősi temető is. A kislány rajzainak komorságát azonban sokszor enyhíti, oldja a humor.

A kötetben helyet kapott még a kiállított tárgyak jegyzéke és az angol nyelvű tartalmi összefoglaló. A tetszetős, ugyanakkor tartalmas és elgondolkodtató kötet méltó hozzájárulás a világháborús megemlékezésekhez.

Pogány György

